

Kommentar: Om det dynamiska i konstruktionen av stereotyper

DAVID WÄSTERFORS

I SITT BIDRAG tecknar Mika Larsson en bild av journalistens strävan efter att fånga och begripliggöra nationella skillnader med hjälp av stereotyper. Bilden blir i mitt tycke både insiktsfull och levande, stundtals även spännande. Den tar avstamp både i rapporteringarna från Polen i början av 1980-talet och i de radikalt ändrade svenskpolska relationerna efter kommunismens fall. Det faktum att bilden formas av en praktiker med blicken fäst vid nuet och dramatiken tydliggör inte bara det nödvändiga och ofrånkomliga i skapandet av stereotyper, det tydliggör även den vända praktikern inte sällan erfar i detta konstruktionsarbete. Mika Larssons ursprungliga modell med svensk-polska motsatspar är förenklad, skriver hon. Ändå hjälpte den henne att förstå "till synes obegripliga skeenden". Modellen hjälpte henne att förklara för svenskarna vad som hände i Polen åren 1980-82. Motsatsparen framstår som pragmatiska.

Extra intressant finner jag Mika Larssons berättelse om den senaste tidens försök att revidera eller kasta om svensk-polska stereotyper. Det handlar då främst om "stereotyperna från tomrummets tid", det vill säga föreställningar som härstammar från kalla krigets avskärmning. Kanske skulle dessa föreställningar åtminstone på den svenska sidan kunna kallas kommunistiska stereotyper eller det kalla krigets stereotyper eftersom de sällan är formade efter förmodade nationella särdrag utan snarare tar fasta på efterkrigstidens systemskillnader mellan Ost och Väst.

Under den svenska regeringens projekt "Polen i fokus" 1999 prövades dessa stereotyper, skriver Mika Larsson, och de visade sig inte hålla. Deltagarna i detta projekt kunde omvärdera vissa bilder samtidigt som de bibehöll underliggande budskap. En polsk "fixare" blev en "entreprenör". "Det polska kaoset" blev polsk improvisation och kreativ problemlösning.

Här tror jag att Mika Larsson berör något intressant och viktigt som hon skulle kunna utveckla ytterligare. Det handlar dels om det rörliga i konstruktionen av stereotyper, dels om människors reflexiva förhållande till dem. Om en stereotyp ska skildras utan att dess

karaktärsdrag en gång för alla naglas fast måste denna rörlighet och reflexivitet beaktas. Risker är annars att stereotyperna i sig stereotypiseras, det vill säga tillåts stelna och frysa fast på ett sätt som sällan återspeglas i människors tal och praktik. I några intervjuer jag har gjort med svenska affärsmän som arbetar i Polen tror jag mig kunna se denna rörlighet och reflexivitet. Bilder av polacker - eller bilder av den postkommunistiske andre i allmänhet - är något som den svenske praktikern förhåller sig till. Stereotyperna lyfts fram, karikeras, revideras, punkteras och bekräftas. De används för att uppnå olika sociala mål eller olika poänger i ett berättande. Dessa mål och poänger kan ligga utanför stereotypernas diskursiva rike, till exempel i den svenske affärsmannens arbete eller identitetsformation. De fungerar inte enbart som de fasta punkter de ofta framstår som i medier och texter. Omvänt finns ett mönster i själva förhållningssättet till stereotyper. Kanske finns det till och med en stereotyp för hur stereotyper ifrågasätts, en gränsöverskridandets kliché.

Jag tycker mig ana denna dynamik även i Mika Larsson praktik som journalist. Det skulle vara spännande att få reda på mer. Hur använde hon sina ursprungliga motsattpar rent konkret? Hur förhöll sig svenska läsare och polska intervjupersoner till detta? Fanns det även i början av 1980-talet exempel på ömsesidiga distanseringar, markeringar och omkastningar som tillät människor att särskilja sig i förhållande till de föreställt fixerade nationella ramarna? Om man vill utveckla och fördjupa själva begreppet tror jag att man vinner på att sätta stereotyperna i socialt spinn. Man måste så att säga få stereotyperna att dansa.

LUND